

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BAĞIMLILIK YAPICI MADDELERE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Bülent TANSEL*

Atıf/©: Tansel, Bülent (2017). Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.1453-1472

Özet: Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddeleri kullanan bireylere yönelik tutumlarının cinsiyet, yaş, okul, en son aldıkları karne, algılanan başarı durumu, sosyal destek (hobi) durumu, bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma nedeni değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, farklı lise türlerinde eğitim almakta olan, 432 (% 45.6)'si kız, 516 (% 54.4)'sı erkek toplam 948 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan Sosyo Demografik Bilgi Formu ve Bağımlılık Yapıcı Maddeler Tutum Ölçeği (BYM-TÖ) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde, ikili gruplar için "t-Testi" ve grup sayısının ikiden fazla olduğu durumlarda tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda ortaya çıkan farkın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek için pot-hoc testlerden Tukey kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumları cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır. Buna karşın, yaş gruplarına, okul tütüne, karnedeki başarı notuna, algılanan başarı durumuna ve kullanma nedenine göre bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumları farklılaşmaktadır. Elde edilen veriler literatür ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lise Öğrencileri, Bağımlılık Yapıcı Maddeler, Tutum.

Examining High School Students Attitudes Towards Addictive Substances

Citation/©: Tansel, Bülent (2017). *Examining High School Students Attitudes Towards Addictive Substances*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp. 1453-1472

Abstract: *The aim of this research is to examine whether the attitudes of high school students towards individuals who use addictive substances differ according to gender, age, school, recent report card, perceived achievement status, social support (hobby) status, and reasons for using addictive substances. The study group of the study consisted of 948 students, 432 (45.6%) female and 516 (54.4%) male students, who were studying in different high school types. The Socio-Demographic Information Form and the Addictive Material Attitude Scale (BYM-TO), developed by researchers, were used to collect data in the study. In the statistical analysis of the obtained data, "t-Test" for binary groups and one-way analysis of variance were used when the number of groups was doubled. Tukey was used as a pot-hoc test to determine which two groups resulted from the variance analysis. According to the findings obtained in the research; The attitudes of high school students towards addictive substances do not differ according to their genders. On the other hand, attitudes towards the addictive substances differ according to age groups, school tobacco, achievement score in the ranks, perceived achievement status and use reason. The obtained data have been discussed and interpreted in the light of the literature.*

Key words: *High School Students, Addictive Substances, Attitudes.*

I. GİRİŞ

Toplumların varlıklarını kaliteli bir şekilde devam ettirmeleri, gençlerin güçlü bir kişilik yapısına sahip olmaları ve bunu kullanabilmeleri ile yakından ilgilidir. Varlıklarını etkili bir şekilde devam ettirme ve amaçları doğrultusunda kaliteli ürünler elde etme mücadelesi içerisinde olan toplumların çocukluktan itibaren gençlerini en iyi şekilde yetiştirmeleri ve onları zararlı alışkanlıklardan korumak için her türlü koruyucu tedbiri almaları gerekmektedir (Aksoy, 2006:18). Bu anlamda gençlik dönemi bireyin fiziksel, ruhsal ve duygusal yönden önemli değişimleri yaşadığı, hızlı bir büyüme ve gelişme dönemidir. Böylesine hızlı bir dönem aynı zamanda fırtınaların yaşandığı bir dönem olarak da nitelendirilebilmektedir (Can, 2007:36). Ayrıca bu dönemin en önemli özelliği duygusal, zihinsel kişilerarası ilişkilerde tutarsızlıkların görülmesidir (Delikaya, 1999:23). Gençlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemidir. 12-15 yaş arasında yaşanan ergenlik ile başlayan ilk gençlik dönemi, 15-25 yaşlarına kadar devam edebilmektedir. Bu çağa özgü olan problemlerin bilinmesi bu çağın daha rahat ve huzurlu geçirilmesini sağlayabilecektir. Ancak, bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığın, çevre ile kurulan ilişkilerin uyum içerisinde olması gerekirken bu döneme özgü bazı

gelişimsel sorunların gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır (Can, 2002; Kasatura, 1998). Gençlik dönemi sorunları çok çeşitli olmakla birlikte, en önemli sorunlardan bir tanesi, hiç kuşkusuz, bağımlılık yapıcı madde kullanımı ve bağımlılığıdır.

Madde kullanımı ve bağımlılığı, günümüzde ırk ve etnik farklılıkları da aşarak bütün toplumların yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli halk sağlığı sorunlarından biri haline gelmiştir (Dumas ve Hennessey, 1999). Tarihsel bağlamda incelendiğinde, 19.yy'da özellikle uyuşturucu maddelere sadece üretildiği yerde ulaşmak mümkün iken ve üretim alanları çok sınırlıyken 20.yy'da uluslararası taşımacılığa, turizmdeki hareketliliğe ve bu alanda oluşan sektörel büyümeye bağlı olarak maddeyi elde edebilmeye yönelik güçlükler ortadan kalkmış ve küresel olarak kullanımı artmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaşam koşullarının değişmesine ve kültürel yabancılaşmaya bağlı olarak madde kullanımı sebepleri ve sonuçları bakımından sosyal bir fenomene dönüşmüştür (Dünya Sağlık Örgütü, 1998). Bu olumsuz durum özellikle gençlerde daha büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü gençlik döneminde bu döneme özgü olarak ortaya çıkabilen fizyolojik ve psikolojik değişiklikler, psiko-sosyal düzeyde bazı sorun olabilecek davranışlara yol açmaktadır (Karatay ve Kubilay, 2004). Bu dönemde gençler, bağımsızlık kazanmak ve yeni statüler edinmek için aileden duygusal olarak uzaklaşıp kendisine yeni ortamlar aramaktadırlar. Gençlerin içerisine girdikleri yeni ortamlarda kendini ispat çabaları, yeni deneyimlerle birlikte yeni sorunları da beraberinde getirebilmektedir (Balseven, Özdemir, Tuğ, Hancı ve Doğan, 2002). Kimlik kazanma sürecini bazı gençler çok kolay atlatsalar da kimi gençlerde oldukça ağır geçer. Bu bocalamadan çıkamayan genç olumsuz bir kimlik geliştirebilir, topluma sırt çevirebilir, karşıt kültür akımlarına yönelebilmektedirler. Yaşanabilecek bu olumsuz süreç, gençleri ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakabilmektedir (Kalyoncu, 2012). Bu dönemde aynı zamanda, gençlerden davranışlarının sorumluluklarını üstlenmesi ve ekonomik bağımsızlığını elde etme yolunda adımlar atması beklenmektedir. Bu çok yönlü ve karmaşık durumlar karşısında gençler, hissettikleri endişe, huzursuzluk ve stresten kurtulabilmek için bağımlılık yapıcı maddelere başvurabilmektedirler (Köknel, 2001:46). Öyle ki, ergenlik dönemindeki bireyler, çevrelerindeki arkadaşlarından ya da kendileri ile özdeşleştirdikleri kişilerden etkilenmeye açıktırlar. Bu etkileşim içindeki

gençler sigara, alkollü içki ve uyuşturucu madde kullanmayı deneyebilir ve hatta bunları alışkanlık haline getirebilmektedirler (Yörüköglü, 2011).

Madde kullanımı ve madde bağımlılığı genç nüfus için önemli bir sorundur. Madde bağımlılığına başlama yaşının genellikle gençlik yılları içinde yer alması, bu sorunun aynı zamanda bir gençlik çağı sorunu olarak ele alınmasını gerektirmektedir (Akdemir vd., 1994). Bağımlılık yapan maddelere ulaşmanın kolaylığı, eğitimsizlik, kanunlardaki yaptırımların yetersizliği ve ergenlik dönemi sorunları madde bağımlılığında önemli faktörler olabilmektedir (Kurupınar, 2012). Bu faktörlerin yanı sıra, kişilik yapısı, aile içi ilişkiler, çocuğun toplumsallaşma sürecinde yaşanan sorunlar, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, kişinin çevresinde madde kullananların varlığı, maddenin elde edilebilme kolaylığının dışında merak, teşvik ve yeni zevkleri tatma isteği de risk faktörlerinden diğer bazılarıdır (İçli, 1999). Tüm bu risk faktörlerinin birini veya bir kaçını kaçınılmaz olarak döneminin bir özelliği olarak yaşamak durumunda kalan, ergenleri veya ergenlik dönemini bağımlılık yapan madde kullanımı konusunda en yüksek tanı gruplarından biri durumuna getirmektedir. Erken dönemde kullanımın önlenmesi, daha sonraki dönemde kullanımın azalmasını sağlayabilecektir. Çünkü ilk madde kullanımı çoğunlukla ergenlik döneminde başlamakta ve genellikle ergenin madde kullandığı ise madde kullanılmaya başladıktan 2 yıl sonra fark edilmektedir. Bu nedenle, erken tanı sorunun çözümüne yardımcı olabilecek en önemli aşamalardan biridir (Gürol, 2008).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre bağımlılık yapıcı madde; önüne geçilmez gereksinme yahut arzu, kullandığı miktarı artırma eğilimi, ruhsal, fiziksel bağımlılık hali yaratan maddeler olup, yaşayan organizmaya girdiğinde onun bir veya daha fazla fonksiyonlarında değişiklik yapmakta, beden ve ruh hareketsizliğine neden olan sinir merkezlerinde durgunluk meydana getiren maddeler olarak tanımlanmaktadır (Akbulut, 1997). Diğer taraftan, bağımlılık yapıcı madde bağımlılığı, sadece bir alışkanlık, kötü bir huy veya belli bir duygusal yoğunluğu gidermeye yönelik basit bir dürtü olarak görmemek gerekmektedir. Uyuşturucu madde, bağımlısı için yiyecek ve su gibi bir gereksinim haline gelmekte, kişinin bünyesi kimyasal olarak bu maddeye karşı yoksunluk hissetmektedir. Öyle ki, madde alınmadığı takdirde kişideki psikolojik ve fiziki bozukluklar artabilmekte ve birey bağımlılık yapan madde yoksunluğundan ölebilmektedir (Booth, 1997).

Son yıllarda madde kullanım yaygınlığının giderek arttığı gözle görülebilir bir gerçekliktir. Bu artışın özellikle sentetik bağımlılık yapıcı maddelerde daha belirgindir (Mathias, 1997). Bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı ve madde bağımlılığı günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler giderek artmakta hatta en ciddi sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Toplumların geleceği olan genç kuşakları hedef kitle olarak seçmesi; sorun ile mücadele boyutunu daha da önem kazandırmaktadır. Bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı ve madde bağımlılığı sorunu ile mücadele sürecinde başarı sağlanabilmesi adına öncelikle toplumun algısının belirlenmesi, sorunun tanınması, ortak hareket etme ve ortak bilinç oluşturulması herkesçe yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2013; Ögel, Taner ve Eke, 2006; Sevil, 1988). Madde bağımlılığı alanında ülkemizde yapılan çalışmalar yöntemsel farklılıklar içermekle birlikte, yapılan araştırmaların benzer sonuçlar içerdiği gözlenmektedir (Aköz, 1996).

Yapılan literatür incelemesinde ülkemizde, bağımlılık yapan madde kullanımı ile ilgili son dönemlerde bir çok araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Akın, 1999; Aksoy, 2006; Akvardar vd., 2003; Altıntaş vd., 2004; Altındağ vd., 2005; Arslan vd., 1998; Can, 2007; Çelik, 2006; Derelioğlu, 1998, Güngör, 1999; Ekşi, 1986; Ekşi, 1990; Herken, Bodur ve Kara, 2000; Kaya ve Çilli, 2002; Karatay ve Kubilay, 2004; Kurupınar, 2012; Ögel vd., 2003; Ögel, Taner ve Eke, 2006; Sayım, 2000; Şahin, 1999; Tansel, 2006; Taner, 2005; Tekden, 2010; Tot vd., 2001; Yüksel, Dereboy ve Çifter, 1994; Zor, 2005). Bu araştırmaların konuları bir arada değerlendirildiğinde öğrencilerin bağımlılık yapan maddeleri bilme, tanıma, kullanma bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarına ilişkin tespit ve değerlendirmeleri içerdiği görülmektedir. Bu çalışmada, giderek ciddi bir sorun haline gelen madde bağımlılığı konusunda en önemli risk grubunu oluşturan lise öğrencileri üzerinde çalışılmıştır.

II. YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla, araştırmanın amacı, modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarını çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları cinsiyetlerine göre,
- 2- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları yaş gruplarına göre,
- 3- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları okul türüne göre,
- 4- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları en son karne notuna göre,
- 5- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları algıladıkları başarıya göre,
- 6- Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları kullanım nedenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

B. Araştırmanın Modeli

Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının incelendiği bu çalışma, var olan durumu olduğu gibi saptamaya yönelik betimsel bir araştırmadır ve bundan dolayı araştırmada tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte olan ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1995).

B. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, farklı lise türlerinde öğrenim gören ve rastgele örnekleme yöntemiyle ulaşılan toplam 948 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. 432 kız (% 45.6); 516 erkek (% 54.4) olan ve yaşları 14 ile 18 arasında değişen öğrencilerin % 14'ü (n=127) 11. sınıfta, % 25'i (n=243) 10. sınıfta ve % 61'i (n=578) 9. sınıfta öğrenim görmektedir.

C. Veri Toplama Araçları

1. Bağımlılık Yapıcı Maddeler Tutum Ölçeği (BYM-TÖ)

Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarını belirleyebilmek için, Tansel (2006) tarafından geliştirilen “BYM-TÖ” kullanılmıştır. Ölçme aracı Likert tipi bir ölçek olup, 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine verilen tepkiler 1 ile 5 puan arasında puanlanmaktadır. 1 “Tamamen Katılıyorum”, 2 “Biraz Katılıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılmıyorum”, 5 “Hiç Katılmıyorum” tepkilerini ifade etmektedir. Ölçek toplam varyansın %53,32’sini açıklayan toplam beş faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach’s Alpha katsayısı 0.88 olup, alt faktörlerin iç tutarlık katsayıları 0.69-0.77 arasında değişiklik göstermektedir. Bununla beraber ölçeğin madde toplam test korelasyonları anlamlıdır. Ölçme aracından alınan puanların yüksekliği bireylerin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları biçiminde yorumlanmaktadır.

2. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma grubunda bulunan bireyler hakkındaki bazı sosyo-demografik bilgileri toplayabilmek için oluşturulan bu form, öğrencilerin cinsiyet, yaş, okul türü, son alınan karnedeki başarı durumu, algılanan başarı durumu, hobisinin olup olmadığı ve bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım nedeni hakkındaki bilgilerini içermektedir.

3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada ölçme araçları farklı tür liselerde öğrenim gören öğrencilere, gönüllülük esasına göre, okul, sınıf ve yaş seviyesi göz önüne alınarak araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Elde edilen veriler, tek tek incelenerek hatalı ya da yönergelere uygun doldurulmayanlar çalışmadan çıkarılmıştır. Kalan 948 veri SPSS 22.0 programına girilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ikili karşılaştırmalarda bağımsız gruplar için t-Testi, ikiden fazla grup karşılaştırmaları için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve gruplar arasında ortaya çıkan farkın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek için post-hoc testlerden Tukey kullanılmıştır. Analizlerde hata payı üst sınırı 0.05 olarak kabul edilmiştir.

III. BULGULAR

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde elde edilen bulgular ve yorumları verilmiştir.

Cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin t-Testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin n, Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	t	P
Erkek	516	79.01	5.06	0.93	.760
Kız	432	79.74	2.01		

Tablo 1 incelendiğinde, erkek lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum ortalamalarının 79.01, kız öğrencilerin ortalamalarının ise 79.74 olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasında cinsiyetler açısından ortaya çıkan farkın anlamlı olup olmadığına bakıldığında bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir [$t_{(946)}=0.93, p>.05$].

Elde edilen bu sonuç, Aksoy (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutum puanları ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu bulgusuyla farklılık göstermektedir. Her ne kadar çalışmamızda, cinsiyet etmeni açısından ortalamalar arasında anlamlı bir fark bulunmamış olsa da, öğrencilerin tutum puan ortalamalarına bakıldığında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek bir tutum puanına sahip oldukları görülmektedir. Buna göre de, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, bağımlılık yapıcı maddelere ilişkin daha bilinçli bir tutum içerisinde buldukları, erkek öğrencilerin ise, bağımlılık yapıcı maddelere istenmedik doğrultuda, daha olumlu baktıkları ve bu tip maddelerin kullanılabilmesine ilişkin daha olumlu bir görüşe sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Uluğ’a (1997) göre, erkeklerin bağımlılık yapıcı maddelerle tanışma ve kullanma fırsatlarının daha fazla olması, bu farkın cinsiyetin biyolojik etkisinden çok sosyal rollerle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Erkekler ve kızlar arasında madde kullanımını durdurmak bakımından farklar olduğunu gösteren bazı araştırma sonuçları vardır. Her ne kadar üniversite öğrencileriyle yapılmış olsa da, genç popülasyonla yapılmış olması bakımından Tansel (2006) tarafından yapılan çalışmada, bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarda kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılık kız öğrenciler lehine olup, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre olumlu yönde bağımlılık yapıcı maddelere yönelik olumlu tutum içerisinde oldukları ve bu maddelere yönelik mesafeli bir tutum içerisinde buldukları bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Benzer bir biçimde Altıok (2013) tarafından yapılan çalışmada, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin bu maddelere yönelik tutumlarında kızlar lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılığa göre, kızların bağımlılık yapıcı maddeler konusunda daha bilinçli bir tutum içerisinde oldukları biçiminde yorumlanabilir. Elde edilen bulgulara göre, kız öğrencilerin bu konuda bilinç düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu, bu maddelere karşı daha temkinli ve bilinçli bir tutum içerisinde, bağımlılık yapıcı maddeleri zararları ve kötü etkilerinin bilincinde oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Tüm bunlara ek olarak toplumsal ortamda erkeklere daha fazla özgürlüklerin tanınması, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla kafe, bar, kahvehane gibi umuma açık eğlence yerlerine daha fazla gitmelerine neden olabilmektedir. Gençlerin bağımlılık yapan maddelerle tanışması ise büyük çoğunlukla bu tip yerlerde olmaktadır. Erkek öğrenciler toplumdaki sosyal rolleri ile ilişkili olarak bu tip yerlere daha fazla gitme imkânına sahip olduklarından bu tip maddelere karşı daha olumlu düşünebildikleri söylenebilir.

Lise öğrencilerinin yaş gruplarına göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo.2'de verilmiştir.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Yaşlarına Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Yaş	N	X	Standart Sapma
14	199	82.65	17.29
15	411	81.25	16.68
16	244	76.00	16.43
17-18	94	72.63	17.78

İlgili tablonun incelenmesinden anlaşıldığı gibi, yaş grupları kendi içlerinde, 14 yaş için puanların ortalaması (82.65) iken, 15 yaş için (81.25), 16 yaş için (76.00) ve 17-18 yaş grubu için (72.63) olarak bulunmuştur. En yüksek BYM'lere karşı tutum puanları ortalamasının ise, (82.65) ile 14 yaş grubu öğrencilere ait olduğu gözlenmiştir.

Yaş gruplarına göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Yaş Gruplarına Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	10.633.403	3	3544.468		
Gruplar İçi	268.417.111	944	284.340	12.466	.00
Toplam	279.050.515	947			

Tablo 3'te görüldüğü gibi, lise öğrencilerinin yaş gruplarına göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [$F_{(3-944)} = 12.466$, $p < 0.01$]. Bu farklılaşmanın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek için gerçekleştirilen post-hoc test sonucuna göre, 14 ve 15 yaşındaki lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutum puan ortalamaları 16, 17 ve 18 yaşındakilere göre anlamlı olarak daha düşüktür. Diğer bir ifadeyle, yaş yükseldikçe lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutum puanları da arttığı söylenebilir.

Elde edilen bu bulgu, Aksoy'un (2006) araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Buna göre, yaşı küçük lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu ve öğrencilerin yaşı büyük öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumlarının olumsuz bir biçimde artış göstermektedir. Bu çerçevede, lisenin ilk yıllarında olan ergenlerin tutumlarının üst sınıflarda olumlu yönde arttığı söylenebilir.

Bu bulgu, üniversite örnekleminde yapılmış olsa da, genç popülasyonla yapılmış olması bakımından Tansel (2006) tarafından yapılan çalışmada paralellik göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre, üniversite öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanlarında yaş değişkeni açısından öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna göre en düşük tutum düzeyinin 16-18 yaş aralığında bulunan öğrencilere ait olduğu, en yüksek tutum düzeyinin ise, 25 yaş ve üstü öğrencilere aittir. Çalışma yaş seviyesi arttıkça bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarda olumsuz yönde bir artışın olduğu bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Altıok (2013) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, yaş değişkenine göre öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının yaşları yükseldikçe olumsuz yönde arttığı bulgusuyla da tutarlılık göstermektedir.

Bu bulgu, yaş düzeyleri arttıkça, gençlerin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarında olumlu bir bakış geliştiğini göstermektedir.

Buradaki “olumlu bakışla”, öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelere olan merak, bu maddeleri denemeye ve tanımaya yönelik isteklerinin bir önceki yıla oranla tehlikeli boyutta daha da artarak ilerlediği belirtilmektedir. Lise öğrencilerinin öğrenim süreleri boyunca, gerek içinde buldukları arkadaş çevresinin ve gerekse bu maddelerin kullanıldığı ortamlarda bulunma durumlarına bağlı olarak bu maddelere ve bunları kullanan bireylere yönelik tutumlarının, benimseme ve bu maddeleri kabullenme şekline dönüştüğü söylenebilir. Bundan dolayı lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelerle henüz tanışmadan yaş düzeylerine (erken yaşlarda) göre gerekli önleyici rehberlik hizmetlerinin zamanında alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türlerine göre, sayısal dağılımları, tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Okul Türü	N	X	Standart Sapma
Hacı Sabancı Anadolu Lisesi	193	73.36	17.08
75. Yıl Fen Lisesi	132	79.87	17.14
Erdemli İMKB Fen Lisesi	170	81.11	17.52
Deniz Sağlık Koleji	104	78.53	14.98
19 Mayıs Anadolu Lisesi	138	83.78	15.02
Davultepe İmam Hatip Anadolu Lisesi	149	81.44	17.36
Tarsus Toros Koleji	62	78.40	19.40

Lise türlerine göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Lise Türlerine Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	10.971.403	3	1828.567		
Gruplar İçi	268079.112	944	284.887	6.419	.000
Toplam	279.050.515	947			

Tablo 5'te elde edilen bulguya göre, lise öğrencilerinin okul türlerine göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanları anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır [$F_{(3-944)} = 6.419$, $p < 0.00$].

BYM'lere yönelik tutum ölçeği puanları arasındaki farklılığın, hangi okul değişkeninden kaynaklandığını belirlemek amacıyla, post hoc testlerden Tukey testi uygulanmıştır. Bu sonuçlara göre; Anadolu Lisesi ile Fen Lisesi arasında Anadolu lisesi lehine ve Anadolu lisesi ile meslek liseleri arasında Anadolu Lisesi lehine anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Bu bulgu Anadolu Lisesi öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Elde edilen bu bulgular, Ögel (2001) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada elde edilen, madde kullanımının özel okullarda okuyan öğrencilerde daha sık olduğu bulgusuyla araştırma sonuçları arasında tutarlılık bulunmamaktadır. Benzer bir biçimde Ögel vd. (2003) tarafından 'Orta Öğretim Öğrencileri Arasında Extascy Kullanımı ve Yaygınlığı' adlı çalışmada elde edilen okul türleri açısından anlamlı farklar bulunduğu ve bu farkın özel okullar lehine olduğu bulgusuyla tutarlılık göstermemektedir. Kurupınar (2012) tarafından yürütülen çalışmada öğrencilerin bağımlılık yapan maddelere yönelik tutumlarında okul değişkenine göre, fen liselerinde öğrenim gören öğrencilerin meslek liseleri ve Anadolu meslek liselerine göre daha bilinçli bir tutum içerisinde oldukları bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, Anadolu liselerinde bu tür çalışmaların tekrarlanması gerektiği, eğer benzer sonuçlara ulaşırsa öğrencileriyle madde bağımlılığı konusunda uzun soluklu çalışmaların yapılması gerektiği, öğrencilere bu durumun tehlikeleri ve bunlardan korunma yolları üzerine küçük gruplar oluşturularak, psiko-eğitsel grup oturumları kapsamında önleyici rehberlik hizmetlerinin sunulması gerektiği söylenebilir.

Lise Öğrencilerinin karnelerindeki başarı durumlarına göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Akademik Başarı Puanlarına Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Akademik Başarı	N	X	Standart Sapma
Üstün Başarı Belgesi	271	81.29	16.90
Takdir Belgesi	180	80.73	16.43
Teşekkür Belgesi	270	78.60	17.53
Normal Olarak	220	76.53	17.34
Sınıf Tekrarı	7	85.28	15.57

Lise öğrencilerinin karnelerindeki başarı durumlarına bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Karnelerindeki Başarı Durumlarına Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	3514.129	4	878.532		
Gruplar İçi	275536.386	943	292.191	3.007	.018
Toplam	279050.515	947			

Tablo 7’de bulunan varyans analizi sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin en son aldıkları karnelerine göre, bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanlarının anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F_{(4-943)} = 3,007, p < 0.05$]. Ortaya çıkan bu farkın kaynağını araştırmak için verilere uygulanan Tukey testine göre, karne notu üstün başarı alanlar ile sınıfını normal geçenler arasında sınıfını normal geçenler lehine anlamlı bir farklılıklar bulunmuştur.

Elde edilen bu bulgu, Ögel’in (2001) öğrencilerini karnelerindeki başarı durumuna göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmadığı bulgusuyla çelişmektedir. Erdem ve diğerleri (2006) tarafından lise öğrencileriyle yapılan çalışmada elde edilen ders başarı

durumu yüksek olan öğrencilerle, normal başarı durumuna sahip öğrenciler arasında bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarında, başarı durumu yüksek olan öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunduğu bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Bu bulguya göre, akademik anlamda daha başarılı olan öğrencilerin BYM'lere yönelik tutumlarında diğer öğrencilere göre daha bilinçli oldukları söylenebilir.

Lise Öğrencilerinin algıladıkları başarı durumlarına göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Algılanan Akademik Başarı Durumlarına Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Akademik Başarı	N	X	Standart Sapma
Çok Başarılı	100	80.61	16.54
Başarılı	701	80.10	16.77
Başarısız	134	75.94	18.33
Çok Başarısız	13	63.53	20.11

Lise öğrencilerinin algıladıkları başarı durumlarına göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Başarı Durumlarına Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	5363.099	3	1787.700		
Gruplar İçi	273687.415	944	289.923	6.166	.000
Toplam	279050.515	947			

Tablo 9 incelendiğinde, lise öğrencilerinin algıladıkları başarı durumlarına göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutum puanlarının anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir [$F_{(3-944)} = 6.166, p < 0.05$]. Gruplar arasında ortaya çıkan bu farkın kaynağını araştırmak için verilere uygulanan Tukey testine göre; kendisini çok başarılı olarak algılayanlar ile çok başarısız olarak algılayanlar arasında ve başarılı olarak algılayanlar ile başarısız olarak algılayanlar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farkın başarısız olarak algılayanlar lehinde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kendisine yönelik akademik başarı algısı düşük olanların bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu söylenebilir. Bu bulgu, Karahan ve

diğerleri (2006) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen öz benlik saygısı yüksek olan öğrencilerin, öz benlik saygısı düşük öğrencilere oranla bağımlılık yapıcı maddelere ilişkin risk alma davranışlarının istendik yönde düşük olduğu bulgusuyla öz benlik algısıyla, akademik başarı algısının benzerliği oranında tutarlılık göstermektedir.

Lise öğrencilerinin BYM'leri kullanma nedenlerine göre, sayısal dağılımları, BYM tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin BYM'leri Kullanma Nedenlerine Göre Sayısal Dağılımları, BYM Tutum Ölçeğiyle İlgili Ortalamaları ve Standart Sapmaları

BYM Kullanma Nedenleri	N	X	Standart Sapma
Merak	169	78.88	16.67
Özenti	148	81.00	15.54
Arkadaş, Tanıdık	316	81.01	16.01
Farklı Olmak	244	78.08	17.85
Anne-Baba	55	73.58	22.08
Akraba	11	84.00	15.64
Diğer	5	55.20	27.78

Kullanma nedenlerine göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının farklılaşmasına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Kullanma Nedenlerine Göre Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	6690.586	6	1115.098	3.853	.001
Gruplar İçi	272359.515	941	289.437		
Toplam	279050.515	947			

Tablo 11'e göre, lise öğrencilerinin kullanma nedenlerine göre bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının anlamlı bir biçimde farklılık göstermektedir [$F_{(6-941)} = 3.853, p < 0.05$]. Ortaya çıkan farkın kaynağı incelendiğinde, kullanma nedeni "merak", "özenti", "faklı olmak", "akraba" ve "arkadaş" olanlar ile "diğer nedenler" arasında ve "arkadaş" ile "ana-baba" arasında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Elde edilen bulgu, Tansel (2006) tarafından üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumlarının kullanma nedenleri arasında 'merak', 'özenti', 'arkadaş' ve 'anne-baba' etmenleri arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Diğer taraftan elde edilen bu bulgu, Can (2007) tarafından ortaokul öğrencileriyle, Karatay ve Kubilay (2004) tarafından lise öğrencileriyle gerçekleştirilen iki ayrı çalışmada elde edilen, öğrencilerin BYM'lere başlama nedenleri arasında 'merak' etmeninin anlamlı olarak farklılık oluşturduğu bulgusuyla; yine, Kurupınar (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada elde edilen bulgulardan, öğrencilerin BYM'lere başlama nedenleri arasında 'arkadaş' etmeni bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Buna göre, lise öğrencilerinin BYM'leri kullanma nedenleri arasında içinde buldukları yaş evresiyle de uyumlu olarak sürekli bir merak ve özenti içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu gün tüm dünyada bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı sorunu çığ gibi büyümektedir. Sanayileşme, hızlı ve plansız kentleşme, iş problemleri ve işsizlik, savaş ve politik belirsizlik gibi sorunların yaşandığı, bireyin yaşamı algılayışının ve aile başta olmak üzere toplumsal ve kültürel yapılarının tümüyle bir değişim sürecinden geçtiği her ülkede olduğu gibi, ülkemiz de bu sorun ile karşı karşıya gelmiştir.

Madde bağımlılığı ile mücadele programları birey, aile, küçük gruplar, toplum, ülke ve uluslararası boyutlarda planlanması gereken yalnızca tıp ya da psikiyatrik bakış açısının dışında sosyal, kültürel, ekonomik yaklaşım ve etkileşimleri de gerektiren çok boyutlu, paradokslar taşıyan bir sorundur. Bütüncül bir anlayışla, toplumun her kesiminde ortak bir anlayışla özellikle okullarda eğitim programları düzenlenmelidir.

Bu araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi, madde kullanımı çoğu zaman sadece merak ya da arkadaş özenti nedeniyle başlamakta, ancak kısa sürede kişi bağımlı hale gelmektedir. İlk başlarda kişiyi gerçeklerden uzaklaştırarak rahatlatır da ilerleyen dönemlerde hem fizyolojik hem de psikolojik yönden oldukça ciddi ve tedavisi uzun ve zorlu bir süreçte tamamlanan problemlere yol açmaktadır. Giderek artan dozlarda madde alımı ise pek çok insanın hayatına mal olmaktadır. Madde ile ilgili problemler sadece bireyin kendi sağlığını değil; genel olarak tüm toplumu etkilemektedir. Trafik kazaları, şiddet ve çeşitli suçlar, okul ve iş hayatları etkilenen bireyler bu problemin

toplumsal boyutunu sergiler niteliktedir. Bağımlılık, artan bir ivme ve çeşitlilik ile sadece lise gençlerini değil, her yaştan insanımızı tehdit etmektedir.

Bu nedenle, günümüzde hemen tüm dünyada oldukça ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelen Madde Bağımlılığına karşı bireysel, toplumsal ve uluslararası düzeyde geliştirilecek mücadele programlarının toplumsal, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınması zorunlu hale gelmiştir. Özellikle genç neslin önleyici ve koruyucu hizmetlerle desteklenerek tütün, alkol, uyuşturucu madde, teknoloji ve diğer tüm bağımlılıklarla mücadele kapsamında ulusal düzeyde bilinç oluşturulması önem arz etmektedir. Bununla birlikte inanç temelli dini ritüellerle birlikte doğru davranışların kazanılmasına yardımcı olmak önem arz etmektedir.

Bu anlamda gençlik, yaşamın en önemli ve en sancılı dönüm noktalarından biridir. Tüm çocukluk yaşantılarının yeniden gözden geçirildiği, yaratıcı tarafından tüm eski yaşantılara ait yaraların onarımı, eksiklerin giderilebilmesi için yeni bir şansın sunulduğu, uygun olmayan yaşam koşullarında ise yeni yaralanmalara, kırılmalara en duyarlı olunan bu dönemde fiziksel, psikolojik, sosyal değişiklikler, kimlik çatışması, idealizm, bireyleşme gerçekleştiği için birçok gelişimsel görev söz konusudur. Biyolojik bir olayla başlayan ergenlik, deneyimleme-pratik yapma ve 'BEN KİMİM?' sorusu ile kendini keşfetme yolculuğuyla devam ederken hormon salınımı, zihinsel ve bedensel kapasite artımı ile gelişir. Gençliğin ya da bireyin gerçekleşmesi; bebeklik itibarıyla güven duygusu, sevgi ve onaylanma ile olur. Ancak aşırı baskıcı, eleştirel, suçlayıcı, kontrolcü ebeveynler çocuklarının kendilerini tanımalarını, kendilerini sevmelerini, kendilerine güvenmelerini engellemekle onları ağır suçluluk duygularına sevk ederler.

Bu doğrultuda özellikle, lise ve dengi okullarda, Gençlik Projeleri Destek Programı'nda Sosyal Uyum Projeleri, Sağlıklı Yaşam ve Spor Projeleri ve Eğitim Projeleri oluşturulmalıdır. Bu projelerle, gençlerin sosyal uyumlarını güçlendirmeye, yaşam standartlarını iyileştirmeye, toplumla bütünleşmesine katkı sağlamaya, gençleri ikili ilişkilerde psiko-sosyal yönlerden destekleyerek daha sağlıklı ruh yapısına sahip bireyler yetiştirilmesine katkı sağlanmalıdır.

Özellikle, uyuşturucu madde bağımlısı gençlerimize yönelik rehabilitasyon ile bağımlılığın zararlarına ilişkin farkındalık yaratmak, sporun sevdirmesi ve hayat tarzı haline getirilmesi, gençlerin spor faaliyetlerine katılımının artırılması, sporda etik değerlerin korunması ile şiddetin engellenmesi için tüm genç gruplara eğitim koçluğu yapılması, kariyer planlamasına yardımcı olunması gerekmektedir.

Cinsiyet etmenine bağlı olarak, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla bu konuda daha fazla bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Buna bağlı olarak, bağımlılık yapıcı maddelere bağlı sorunların tanınması, koruma, önleme, tedavi ve rehabilitasyon konusunda kalıcı stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Lise öğrencilerine yönelik olarak, gün geçtikçe olumsuz yönde artarak devam eden bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile ilgili olarak, bilinçlendirme ve kullanımı önleme eğitimi verilmelidir. Lise öğrencilerinin bağımlılık yapıcı maddelere yönelik tutumların da öğrenim süreleri boyunca

tutumlarında bir önceki yıla oranla değişimin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir anlatımla, bu değişimin bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımını kabullenme ve bu maddeleri kullanan bireyleri benimseme şeklinde tutumun olumsuz yönde değiştiği saptanmıştır. Öğrencilerin bilinç düzeyinde bu maddeler kabul edilebilir hale dönüştüğü düşünüldüğünde, öğrencilere yönelik bağımlılık yapıcı maddeler hakkında bilinçlendirmeye yönelik rehberlik eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir.

Öğrencilere yönelik yaşam becerilerini artıracak eğitimler planlanmalı, BYM'lerin zararları, hayatta karşılaşılabilecekleri tehlikeler ile ilgili 'evet' ya da 'hayır' diyebilme becerileri okullarda psikologlar veya psikolojik danışmanlar eşliğinde grupla psikolojik danışma oturumları planlanarak eğitim öğretim yılı boyunca uygulanmalıdır. Bunun birlikte, okullarda, göçle gelen ailelerin çocuklarından oluşan hedef kitlenin aynı zamanda ailesine gençle iletişim, ergen psikolojisi gibi konularda eğitimler verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, İ. (1997). Ülkemizde uyuşturucu maddeler sorunu. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(3), 111-142.
- AKDEMİR, A., Türkçapar, H., ve Kılıç, E.Ö. (1994). Psikiyatri kliniğine başvuran uçucu madde kullanan ergenlerin özellikleri, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 3, 213-86.
- AKIN, M. (1999). *Lise öğrencilerinin, uyuşturucu-uyarıcı madde kullanımının zararlarına ilişkin sağlık eğitim gereksinimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- AKÖZ, A.A. (1996). *Madde profili*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- AKSOY, K. (2006). *Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi (Malatya İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- AKVARDAR, Y., Demiral, Y., Ergör, G., Ergör, A., Bilici, M., ve Özer, Ö.A. (2003). Substance use in a sample of Turkish medical students. *Drug and Alcohol Dependence*, 72(2), 117-121.
- ALTINDAĞ, A., Yanık, M., Yengil, E., ve Karazeybek, A. H. (2005). Şanlıurfa'da üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, *Bağımlılık Dergisi*, 6(2), 60-4.
- ALTINTAŞ, H., Temel, F., Benli, E., Çınar, G., Gelirer, Ö., Gün, A.F., Kernak, A. ve Kundakçı, N. (2004). Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları, *Bağımlılık Dergisi*, 5(3), 107-114.
- ALTIOK, D.A. (2013). *Adana İl Merkezindeki Lise Öğrencilerinin Alkol ve Uyuşturucu Yatkınlığının Araştırılması ve 2000 Yılı Çalışma Sonuçlarıyla Kıyaslanması*, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- ARSLAN, H.N., Terzi, Ö., Dabak, Ş., Pekşen, Y. (1998). *Madde bağımlılığı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü, Samsun.
- BALSEVEN, A., Özdemir, Ç., Tuğ, A., Hancı, H. ve Doğan, Y.B. (2002). Madde bağımlılığı, bağımlılıktan korunma ve medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11(3), 91-93.
- BOOTH, M. (1997). *Haşhaştan Eroine Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü*. (Çev. Özden Arıkan), Sabah Yayınları, İstanbul.
- CAN, G. (2002). *Rehberlik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1371, Eskişehir.

- CAN, M.Ş. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı (Sakarya İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- ÇELİK, M.V. (2006). *Madde bağımlılığı ile mücadelede orta öğretim öğretmenlerinin yeri ve önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ÇETİN, Y. (2013). *Madde bağımlılığı ve Yalova ölçeğinde madde bağımlılığı algısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- DELİKAYA, H. (1999). *Ankara şehir merkezinde bulunan beş lisedeki öğrencilerin sigara ve alkollü içki kullanma durumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- DERELİOĞLU, Y. (1998). *Üniversite öğrencilerinin psikoaktif madde deneyimleri ile kaygı düzeylerinin karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DUMAS, L.G. ve Hennessey, M.B. (1999). The varied roles of community healthnursing. In E.H.,Janice, E.S. Phyllis, A.T. Sue. (Ed) *Community Health Nursing*.
- DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ (1998). Dünya Sağlık Raporu: 21.yy.'da yaşam herkes için bir vizyon, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- EKŞİ, A. (1986). *Üniversiteli gençler*, İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayınları, No:2, İstanbul.
- EKŞİ, A. (1990). *Çocuk, genç anne ve babalar*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- ERDEM, G., Eke, C.Y., Ögel, K. Ve Taner, S. (2006). Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı, *Bağımlılık Dergisi*, 7 (3), 111-116.
- GÜNGÖR, A. (1999). *Türkiye'de uyuşturucu sorunu ve halkla ilişkiler açısından çözüm önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- GÜROL, D.T. (2008). *Madde Bağımlılığı Açısından Riskli Adolesanlar*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Sempozyum Dizisi, No:63, ss.65.
- HERKEN, H., Bodur, S. ve Kara, F. (2000). Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3 (1), 40-45.
- İÇLİ, T. (1999). *Kriminoloji*, Semih Ofset Matbaası, 3. Baskı, Ankara.
- KALYONCU, A. (2012). *Plastik düşler, bağımlılık hakkında gerçekler, yeni bilgiler, yeni tedaviler, yeni umutlar*, Kapital Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN, T.F., Sardoğan, M.E., Gençoğlu, C. Ve Yılan, G. (2006). Lise Öğrencilerinde Trafik, Madde Kullanımı ve Toplumsal Konuyla İlgili Risk Alma Davranışı, *Eğitim ve Bilim*, 31 (141), 72-79.
- KARASAR, N. (1995). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler ve teknikler, Sim Matbaası, Ankara.
- KARATAY, G., ve Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2), 57-70.
- KASATURA, İ. (1998). *Gençlik ve bağımlılık*, Evrim Yayınları, İstanbul.
- KAYA, N. ve Çilli, A.S. (2002). Üniversite öğrencilerinde nikotin, alkol ve madde bağımlılığının 12 aylık yaygınlığı, *Bağımlılık Dergisi*, 3(2), 11-15.
- KÖKNEL, Ö. (2001). Alkol ve madde bağımlılığı alt kültürü, *Bağımlılık Dergisi*, 2 (2), 71-76.
- KURUPINAR, A. (2012). *Orta öğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı (Bartın İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- MATHIAS, R. (1997). Marijuana and tobacco use up again among 8th and 10th graders. NIDA Notes (NIH Publication No. 97-3478. Rockville, MD: Department of Health and Human Services, 1997. p. 12-3.
- ÖGEL, K. (2001). *İnsan Yaşam ve Bağımlılık Tartışmalar ve Gereçekler*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

- ÖGEL, K., Çorapçioğlu, A., Tot, Ş., Doğan, O., Sır, A., Bilici, M., Tamar, D., Uğuz, Ş., Yenilmez, Ç. ve Tamar, M .(2003). Türkiye'de ortaöğretim gençliği arasında ecstasy kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 4(2), 67-71.
- ÖGEL, K., Taner, S., Eke, C.Y. (2006). Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı (İstanbul Örnekleme). *Bağımlılık Dergisi*. Cilt: 7, Sayı: 1, s:18-23.
- SAYIM, A. (2000). *Lise Öğrencilerini Bilgilendirmenin Madde Bağımlılığı Konusundaki Görüşlerine Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- SEVİL, H.T. (1988). *Uyuşturucu bağımlılığı tanımlar-sorunlar-çözümler*, SABEV Yayınları No:3, Ankara.
- ŞAHİN, M. (1999). *Lisedeki Öğrencilerin Başarı, Beklenti, Ekonomik Düzey ve Çevrelerine Göre Psikoaktif Maddeleri Kullanım Yönünden Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- TANER, S. (2005). *Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- TANSEL, B. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- TEKDEN, V. (2010). *Polis Okulu Öğrencilerinin Madde Bağımlısı Bireylere Yönelik Tutum ve Davranışları (İstanbul İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- TOT, Ş., Yazıcı, K., Ertekin Yazıcı, A., Erdem, P., Bal, N., Metin, Ö. ve Çamdeviren, H. (2001). Mersin'de ergenler arasında sigara, alkol ve yasadışı madde kullanım oranlarının yaygınlığı: Ortaokul, Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Karşılaştırılması, *Yeni Symposium*, 4 (2), 77-81.
- ULUĞ, B. (1997). *Madde Kullanımı ve İlişkili Bozukluklar, Psikiyatri Temel Kitabı*, Ankara: Hekimler Birliği Yayınları.
- YÖRÜKOĞLU, A. (2011). *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- YÜKSEL, N. Dereboy, Ç. ve Çifter, İ. (1994). Üniversite öğrencileri arasında madde kullanımı, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 5 (4), 23-27.
- ZOR, C. (2005). *Ortaöğretim Öğrenci Ailelerinin Uyuşturucu Madde Kullanımının Zararları İle Korunma Yolları Hakkındaki Görüşleri (Ankara İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.